

Razgovor o poeziji Karolja Ača* morao bi da počme od približno tačnog i pouzdanog određivanja mesta pesama pisanih umesto tišine u strujanjima savremene poezije, jer ona nesumnjivo imaju jednu prepostavku — kao kriterijum naravno često nedovoljno izdiferenciranu — o zenitu poetskih vrednosti. A poezija Karolja Ača, po svojim kvalitetima i posebnim poetskim oznakama, pripada krugu, uz neke očigledne osobenosti, posleratne naše poezije. O nekim stremljenjima poezije u ovom periodu vreme je već donelo pouzdane sudove, neka su još u razvoju, a neka su, pomalo paradoksalno, čudno nepriksosnovena. U vezi sa poezijom Karolja Ača, stvar postaje pomalo komplikovijana utoliko što je veoma teško odrediti kojoj konkretnoj poetskoj i estetskoj tradiciji pripada, sa kojim nasledem ima vitalnu povezanost. Za jedan tipološki i valorizatorski zadatak, ovo bi bilo neophodno utvrditi. Sasvim je sigurno da se poezija Karolja Ača najmanje vezuje za pojedine tokove ili rezultate izv. vojvodanske poezije. Naravno, ako svetsnu negaciju te tradicije ne shvatamo kao neku vrstu povezanosti. Isto tako je sigurno da je ova poezija, bar sa svoje formalno poetske strane, suštinski povezana sa tradicijom mađarske poezije, a naročito sa onim njenim kvalitetnim rezultatima do kojih je došla između dva rata. Od današnjih rezultata mađarske poezije ova se, po svojim poetičnostima, udaljuje utoliko ukoliko je bitno definisana, znači ukoliko je pretrpela oplođujuće uticaje posleratne jugoslovenske poezije. To nije teško dokazati kad pomislimo na prevodilački i uređivački rad Karolja Ača na antologiju jugoslovenske poezije. Ali, sa ovim argumentom ne bismo mogli otići daleko kad ne bi postojali pouzdani dokazi za ovaj uticaj veoma plodan i aktivan u samim vrednostima pojedinih pesama Karolja Ača. Ako nam stilske i poetske odlike ove poezije nesumnjivo dokazuju njen odnos prema tradiciji mađarske poezije, njene temporalne odlike, njena bitna savremenost, već ide u prilog dokaza povezanosti sa jugoslovenskom tradicijom. Čak i ova šematska slika o položaju poezije Karolja Ača izgleda daleko složenija nego što bi se to moglo tvrditi na osnovu putih činjeničnih dokaza. Dalja razmišljanja o situaciji i značenju egzistencijalnih pitanja u poeziji Karolja Ača impliciraju, nadamo se, predlog i za rešenje ovog problema.

PRIZVAN SVEDOK INKOGNITU

Situacija iz koje se napaja pesma Karolja Ača jednom čudnom senzibilnošću na granici ne preterano originalnih mudrosti, ali svakako iskrenih intelektualnih uzleta, svakako je u jednom pozitivnom smislu jednostavna, što znači da nije pomodarskim naporima tražena i iznalažena, niti je radi puke senzacije izmišljena; ona je kao uivučena (tine i zatvorena, znači odredena) u nekoliko osnovnih (često sudbinskih i veoma ljudskih, aktualnih) stanja pesnika bačenu u „nasilno“ aktivan odnos prema svetu; pesnika, koji:

*Među ljude kad je stao
ko čovek se obukao.*

ali:

*I po danu i po noći
odaju ga uvek oči.*

*I među ljude kad je stao
on go se pred ljudima svukao.
(Pesnik u inkognitu)*

Upravo je ovo stanje dvojnosti (obučen kao čovek i go pred ljudima), tvrdio bih čak: sveznog kontrapunkta, ili kako je Roger Callois rekao o poeziji Saint-John Persea: odmerenog paralelizma, dokaz osnovne vezanosti Karolja Ača za pitanja sopstvenog bića i sopstvene egzistencije, koja su istovremeno i ozbiljna pitanja sveta u kojem živi. Ovo odmereno stanje aktivnog odnosa prema svetu — koji je sa jedne strane zaista nametnut (Treba vreme da struže s mene iverje pesama), nametnut istovremeno i realnošću i nužnošću, a sa druge strane izazvan je pomalo romantičarskim razmišljanjem o bežanju kao vrsti spasa od ovih mogućnosti, u san: (Da sanjam ono što volim od sveta) — koji svojom kompleksnošću služi kao pouzdan izvor inspiracije, znači kao mogućnost pesme.

Da pokušamo naznačiti okvire ove situacije, koje smo nazvali jednostavnošću, na primer pesme: San i uspomena:

Ja nikad nisam voleo da sanjam

počinje pesma i ovaj stih nam se čini na prvi pogled kao da je kontradiktivan jednoj drugoj pesmi koja počinje ovako:

Sanjam stvarnost.

Međutim, u ovoj prividnoj kontradikciji nema nikakve protivrečnosti: san je ovde — kao i inače u čitavoj poeziji Karolja Ača — nešto i više i manje od jave, ali upravo svojom neodređenom suštinom označava određen stav prema sadašnjosti, prema trenutku života (Čekati i htenjem tren sadašnjosti svoje prevršiti...) koji na goni na prividno bežanje, a isto tako i na neprekidnu krizu unutar pesme, bez koje poezije nema. I zbog toga je sasvim razumljivo što se u ovoj pesmi, kao suprotan pol snu i uspomeni, pojavljuje sunce, sunce umesto stvarnosti. (Samo da napomenem kako učestala pojava i kompleksna

ivan banjai

pesme svedoka o poeziji karolja ača

uloga sunca vezuje Karolja Ača svojom metafizičnošću za poeziju njegove generacije, a naročito za poeziju Vaska Popaja. Prema tome, sasvim je jasno zašto pesme prvog kontrapunkta dolazi stih:

Zato sam pesnik: da pobunim reči

koji nam otvara vidik u stalni revolt, u pobunu i značenje te pobune protiv vremena sadašnjeg, koji već po sebi nameće prvi element, uslovno nazvane, jednostavne situacije: žudnju za izborom. San je ta prva mogućnost koja dozvoljava izlaz lepšeg, pouzdanijeg, onu stranu sveta koju pesnik voli, ali se to samo u okvirima iluzije. Zbog toga pobuna još nije konačna, jer se nasuprot prvom izboru javlja nužnost:

*...U utrobu noći
slaziti, da se traži koren jave*

Jedna sasvim ljudska težnja za što daljim predelima, za što celovitijim saznanjima. Mir i složenost prekida, hrabro i sigurno, iluzije sna. I onda nalazi sumorna konstatacija: „Bežanja nema“. A posle reč: možda, koja je uvek puna neizvesnosti, stvarnih dilema, koja je ovde opet jedan tamijski pol, suprotan jasnoći i svetlosti sunca. Jer sunce, odnosno svetlost:

*Kad kroz pukotinu topla zari
grozničave pozna crte stvari.*

(Prepirka)

Prema tome:

*Ostaje: da se tvrdo s tajnom kroči,
tamijskom dana, mučilištem noći.*

I:

*Ili da priznam. Ma šta, jer od reči
život ni lepši ni crnji ne posta,
Spomeni, snovi: to mogu izreći.
Zašto to nije, da umuknem dosta?*

Poezija nikad nije bila zatvorena u uspomena i u snove, ali se nikad od njih i nije mogla odvojiti. Doživljaj je ono što sažima uspomena i snove, ali ne samo njih nego pre svega i realnost, osnovnu mogućnost i za snove i za uspomena. Jer one su mogućnost za traganje i za otkrivanje, za pronalazanje sadašnjosti, ali ono što ostaje:

je relevantno za pesmu, prema tome i za izvore, za inspiraciju poezije, to sasvim jasno mora da bude sam doživljaj. Nikad uspomena i snovi nisu, sami po sebi, akcija, ali je doživljaj čin; oni mogu da budu izvori jedne akcije ili pomoć rešima da budu celovitije, sigurnije u svom činu, u akciji koja je u svakoj poeziji. To Ač sasvim dobro zna, jer revoluirano pita: zašto nije dosta imati uspomenu i snove za mir, za pouzdanje, zašto treba iznova uvek zaroniti u „mračne dubine“ kada se tako otkrivaju „grozničave... crte stvarni“? Ali upravo te grozničave crte stvari su osnova za doživljaj, prema tome i za uspomena i za snove, ona su sadašnjost, ona su egzistencijalno najvažnija pitanja sveta i pesnika samog. Iako na jednom mestu Ač kaže: „svet a pri tom sebe izostavljam (Kako proleće žali), ne treba misliti kako nam pesnik pokušava pobedi iz ovog stanja svoje poezije, već to treba shvatiti kao revoluirani gest što se ne može stići, čak ni onda kad se kaže svet, do celovitosti.

Ali odmah, u vezi sa tim, nameće se pitanje otuđenosti pesnika u svetu: po Ačovom primeru otkrivanje važnih pitanja, grozničavost, apsurdnost, zatvorenost sveta oko nas i u nama nije po sebi razrešenje otuđenosti, već je upravo suprotno od toga: otkrivanje je osećanje tudinstva. Elementi kojima se ovo izražava nalaze se već i u nekim opštim mestima poezije Karolja Ača: priznanje, mada se ne zna tačno šta treba priznati, osećanje sebe kao prizvanog svedoka, osećanje inkognitua na koje je pesnik prisiljen u ovom nepoetskom svetu... Jer Karolj Ač sasvim dobro zna: „sud je java“, prema tome san i uspomena ostaju u drugom planu, iz stvarnih, egzistencijalnih pitanja. Stvarnost i sadašnjost sa svim svojim neobuzanim previranjima, glupostima, tehnicizmima i spiritualizmima, ali i sa radošću, ostaju osnovno pitanje same situacije zbog smo nazvali jednostavnošću upravo zbog složenosti. elementa koji dovode do osnovnog pitanja: šta činiti sa pesmom? Jer je:

*Pesnik, siva pega
u svetu vedrih boja.*

I tako nam se po sebi nameće osnovna težnja Karolja Ača: pronaći pesmu, ali pronaći je tako da ona ne bude pukl san

ili uspomena, da ona bude sama već stvarna, jer samo tako može postati mogućnost čina, akcije. Pitanje o samoj pesmi ostaje kao najotvoreniji problem poezije Karolja Ača. Do ovog pitanja mogli su stići samo na osnovu duboko proživljene situacije stanja u kojem se nalazi čovek koji se usuduje postaviti sobi i svetu važna pitanja sopstvenog života i sveta u kojem živi. Zato su pitanja o pesmi, u stvari, pitanja o svetu.

SVEDOK SADAŠNJOSTI

Prihvatanje uloge svedoka u stvari je prihvatanje centralne tačke, mete sadašnjosti, one tačke u kojoj se sukobljavaju polovi sa različitim oznakama, u kojoj nastaje tresak i lom sudara suprotnih strana, u kojoj život postaje podložljiv i nepodložljiv istovremeno; svedoči o danas i bišj pomalo daleko od lažnih uspomena i sna, biti kontemplativan umesto neobavezno emotivan, biti sopstveno pitanje i sopstvena nezavisnost, to je pre svega stanje kojem svedok pročišćuje jutro i večer, zora i noć. Zatvorena forma pesme nikako ne znači prihvatanje zatvorenosti same pesme: onet i rima, tercina i troheb isto tako su otvoreni prema svojim unutrašnjim, imanenatnim oblicima, kao što su to slobodni stihovi po svom značenju, mada su ovi poslednji u poeziji Karolja Ača pomalo vodnjikavi, neobavezni, čak nespretni. Prilisti reč u karmen, odnosno: „i nemoj steni jezik dati“ ne bi po samoj svojoj težnji moglo postati stav i opredeljenje pesnika, kako bi se to po spoljašnjoj oceni zatvorenosti forme moglo zaključiti, jer već u ovoj težnji za nemogućim, za iracionalnim, postoji i jedan daleko ozbiljniji, ljudskiji, znači i trajigiji stav: „u svaku reč svim bičem stali.“ Ovo ko postaje u pesmi Karolja Ača ono što je na prvi pogled neuhvatljivo apstraktno sasvim određeno, čak u jednom neobičajnom smislu: realno.

Nemare i nespokojstva stvara saznanje o tome da su nas neka pitanja, neke ručke, neke sadašnjosti mimošle. Zato je nemoguće ostati i biti stalno u svetu uspomena i sna. Pojam danas je u istoj meri kompleksan u koliko je to i samo pitanje o pesmi: šta činiti sa pesmom?

Biti svedok u današnjem danu, biti svedok onog što nije obuhvaćeno konkretnošću dnevnih vesti (Pesnika odstraniti sa sastanka), a ipak živeti u danu, u onom vremenski i prostorno neodređenom, iz bora i sopstvenih osećajivosti zavisnom danas koje obavezuje pesnika i koje ostvaruje njegovu ulogu svedoka, nesumnjivo dovodi do dubokih, mračnih, zatvorenih mesta stvari, misli u koje čak i po ceni izgubljenosti i razočaranosti treba uneti svetlost. Karolj Ač ne postize svojim pesmama uvek ovaj cilj, nekad ostaje na površini, nekad čak zatvoren u svoju ubozaliju. No, postuje u njegovoj poeziji stihovi koji nas iznadaju prisutnošću, koji nas, poput onog čitaoča u pesmi „Ne ko je čitao pesmu“ pomeraju, izazivaju, otkrivajući izvore revolta i dilema. A u ovom se pomalo već ostvaruje pitanje: šta činiti sa pesmom u današnjosti?

*Pa učim. I već znam: da mi je java
tek jedno dana, da bit ću blagim
spreman za obračun, čudljivo i pitom
lteo da radujem se što ko svedok
stojim na meti (dok živim), da glasam
znak čujem tužne. Osim ako sam
ne stupim pod klecavo nebo.*

(Svedok)

Individualno ljudsko vreme je ne samo vremensko određeno poezije, već i bitni metod postavljanja pitanja u okvirima istorijskog vremena. Svedok koji svedoči o danas neminovno postaje i svedok za prošlo, i njegove niti imaginacije zadiru i u buduću, sažimajući vremensko određenje u jedan obračun sa pitanjima koja trenutak i večnost postavljaju pesniku, ili koja on postavlja sopstvenom životu. Prema tome, pesma postaje čin umesto tišine, postaje akcija koja obavezuje, koja otvara i otkriva skrivene vidike.

Intelektualizam, koji se u pesmi Karolja Ača može najpouzdanije kritikovati zato što sa pitanjima filozofije ili filozofije pesništva nije otišao daleko od imenovanja dilema, ipak je „bućnim srecem“ kazan, znači u lirskom smislu opravdan i pouzdan poveren, stoga što pitanje o pesmi postaje pitanje o upoznavanju pesme. Jasno je međutim i to da se pitanja ne mogu postaviti do kraja, a najmanje se odgovori mogu označiti kao konačni i celoviti.

Karolj Ač je svojom pesmom dokazao nemogućnost poistećivanja osnovnog poetskog stava, osnovne lirске istine sa realnostima dana, znači i sa banalnostima i sa eventualnostima sadašnjosti. Izvor njegove pesme je odgovor na pitanje: šta? Jer je ona neprekidno razapeta između dva pola, između dve mogućnosti: sna i jave, dana i noći. Upravo je ovaj kontrapunkt u pitanje o biti pesme kao čina, ključ za razumevanje poezije Karolja Ača. A isto tako, one pesme u kojima se najrazvijenije pojavljuje ova razapetost dokazuju da je pesnik po svojoj intelektualnoj strukturi stranac, tuđinac u svetu, u trenutku u kojem živi:

*Ni bedno glasam, ni herojski pitom,
sa strogim srecem ove stojim sam,
i sud je java, ja sam prizvan svedok.*

* Ovaj tekst je prečitan na novosadskoj Tribini mladih, kao uvod u razgovor o poeziji Karolja Ača.

N J I H A L O

I hitru želju čekaju stisnute usne; kao što se sjena naginje slijedećoj padini. Ili kao što se zvezdani veseli vodama, i u tome je njeno pokoravanje, ili kao što se plaši vatre. Trava napušta korijenje i seli se na prvi zov, i nekad livada potonje kazuje vjetru samo svoje bijelo meso. I govori, stoga, o uzdamo od plamena i misli o tom uskom dahu. Kao da je vjerovatno da uvijek nečem tvornom odgovoraju, ne da se prožmu, nego da se uspostave suglasja. Jer poznaju se u opiranju a sad bi većoj određenosti. Eto: u stablu sve staje, a tvoja meka ruka prati odbijele oznake, i dok se svijetom osipa ti se daritav slabim jabukama; tu tvoračkim prstima gonetaš.

2
Sa mnogo sabranosti, kao i uvijek dosad, započinješ od bolnog mjesta, a ne radi se o tome da ti rana melem, niti da tamnu zoru čekas u trudu i sa ponosom. Tripiš i goru žalost, lijepo ime stvarima, pa patnju, onu pravu što prebiva u susjedstvu moći. Vezan si, otkriven. Kako li te ono bolest upućuje širim namjerama, to malo crno iskopano za bolji pjev. Da. Kad znaš i kad imne ne možeš, kad nakon ljubavi i kad znađeš, i kad svijetlost bar ozbiljna, kad granica stalna, kad ništa svejedno.

3
Sve kad bi i klice stasale i same vlati plodom postale, ništa jednoznačno; pijana kvas već prije svakog zrenja. Hvaljena budi ta okrugla glavica, u njoj se kokca skriva; u kokci mačka, u mački igla za pisma. Iglom tačka, kad iznutra ti se ruga pa ptica, pa kritica, pa lisića. Još kažu: Dva su puta posred rosne istine — jedan do grla vodi; stoji pisano.

4
Prazna kru.

5
Od brda do vinograda napeta pupkovića — tako nužan pejšaz tko više razumi — u masliniku, pa ma kako bobulje sjale, posreće ratar pod drugom teretom. Ovdje, sada u ovom kraju, u ovom koji jest, a ta ograničenja ako i ne računamo, kazuje nam se ljeto, lakovjernija; govorimo da tajna uze tijelo da nas narav vara, bujna i do mjere. Kad vidimo da juغو prač već pribire, da ptica zrne kuša još neželjeno, kad svuka gruda moštom škropi. Kad vidimo da zemlja, da kamen suhi i more kaduljom grebeno istoj se cri potkoravaju, i istoj ogledaju. A ona je dobra i prozima, u istom neprijateljskom hram, je u kom se štuje križ i frula. Jedno.

6
U srcu visjela svejednako ništa, tek mlika se kupi ispod obješta. Po pitanji, pod svodom, pod nebom u viticama i klanjasi se onim istim kretnjama kojima se nakon konačnog kupe šešir, rukavice. Prijesta poruga kad si krenuo po znače da je tvoje putovanje završeno; dani ti dokazi bijahu dio veće glume, nikad nedostignute; za tobom možda još uvijek ide isti pas. Stojiš, silan užitak otklona, dok te nada, već unutar izvedenog, sluti i ružiti ti je i kusati i poput kletve primijeti ovu muku umjesto zaziva.

7
Tvoje smiješne slike, njegove smiješne stih. Izvan naše ljubavi i preko naše službe sada upućuju drugom zatijem. Kad klone obzor podržati će pad; mornar u postelji grk će upoznat zimski plod. Govoriti će o vjeri i odanosti ruka za ruku stvorena. Kad ništa svejedno svaka riječ molitva; i uzimam, na neki način sad je za to vrijeme; govoriti mi je i neka mi hvala bude zbumjena: Prepoznajem te, poznam i kad si sa obrazom kupine, i kad ti lice zariveno u sive ruke, u crne rute, u suhe krpe.

Tonko MAROEVIĆ